

Per Nordin

De Congrventia Religionis Rationalis Et Christianae Hvivsque Insigni Praestantia : Dissertatio Inavgvralis Theologica

Rostochii: Literis Adlerianis, MDCCXCVIII.

<http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn100340071X>

Druck Freier Zugang

RU theol. 1798

Nordin, ^{Petr}~~Petr~~.

40

DE
CONGRVENTIA RELIGIONIS
RATIONALIS ET CHRISTIANAE
HVIVSQVE INSIGNI PRAESTANTIA.

DISSERTATIO INAVGVRALIS THEOLOGICA

QVAM

CONSENTIENTE VENERANDO ORDINE THEOLOGORVM

IN

VNIVERSITATE ROSTOCHIENSI

PRO GRADV LICENTIATI THEOLOGIAE

RITE IMPETRANDO

PVBlico ERVDITORVM EXAMINI

SVEMITTIT

P E T R V S N O R D I N

PHILOSOPHIAE DOCTOR.

ROSTOCHII,
LITERIS ADLERIANIS
MDCCXCVIII.

1798

CONGRATULATIO
FACULTATIS
UNIVERSITATIS

THEOLOGICAL
FACULTY
UNIVERSITY OF ROSTOCK

UNIVERSITY OF ROSTOCK
THEOLOGICAL
FACULTY

UNIVERSITY OF ROSTOCK
THEOLOGICAL
FACULTY

ROSTOCK
LITERARY
MUSEUM

PROLOGVS.

Cum in eo essem, ut honores pro Licentia Doctoris Theologiae ambirem, dissertationem argumenti theologici Facultati theologiae, quae Rostochii floret, tradere mihi injunctum est, unde fieri posset iudicium, num haud plane indignus honoribus, quos expetieram, iis Viris Summe Venerabilibus viderer, quorum est, hac de re iudicare. Quare in hac dissertatione qualicunque *congruentiam religionis naturalis cum doctrina christiana revelata huiusque insignem praestantiam* demonstrare, atque placitis philosophiae, quam vocant criticam, asserere allaboravi, sperans fore, ut conamina mea religionem christianam argumentis a ratione petitis muniendi, si per se cuiquam non arideant, nulli tamen modi nostris temporibus theologiam tractandi perito plane indigna videantur. Verum enim vero si qui sint, quos jure suo male habeat, me argumentum satis grave magis propinasse quam exhaustisse, ii reputent consilium, quo haec dissertatio conscripta est. Scilicet non id egi, ut libellum in publicum ederem, vana gloria nova et inaudita proferendi ductus, sed ut specimen quoddam e re theologica depromptum examini subjicerem, quod quidem mihi variis studiis distracto et arctis temporis limitibus circumscripto elaborandum erat. Quamquam igitur bene novi, alia valde concise esse proposita, et alia praetermissa, quae sagaciori indagazione digna sunt, tamen benevolentiae eorum, qui legent, confido, eos humanissime de his omnibus esse iudicatuuros, si et consilium scriptionis et tempora, quibus scripta est, benigne respicere velint.

A

SECTION

SECTIO PRIMA.

De natura hominis morali religioneque morali inde nata, respectu
ad religionem christianam habito.

§. 1.

De notionibus religionis et theologiae generalibus.

Constat inter omnes litterarum theologicarum nostri temporis bene
gnaros, notiones religionis a diversis scriptoribus ita diverse definiri,
ut vix unus cum altero conveniat, sed fere unusquisque in diversas
partes trahatur, modo religionem personae cuidam inhaerentem de-
finiendo persequens, modo eam tanquam rem objectam explicans,
modo de religione universim spectata cogitans, modo de religione
vera morali differens, unde magna mihi orta videtur confusio, quam
iterum resolvere singularem philosophi operam haud levem desideret *).

Equi-

*) E. g. *Kant*, quem *Ammon* theologus Göttingensis sequitur, reli-
gionem (veram) ita definit, ut in agnoscendis officiis tanquam prae-
ceptis divinis consistat. (Erkenntnis der Pflichten als göttlicher
Gebote) *Kant* die Religion innerhalb der Grenzen der bloßen
Vernunft, Königsberg 1793. p. 115. *Ammon* Entwurf einer Chri-
stologie p. 3. Eodem fere modo *Venturini* veram religionem
in exsequenda lege morali tanquam divina voluntate ponit in sei-
nen Ideen zur Philosophie über die Religion und den Geist des
reinen Christenthums, Altona. 1794. p. 32. *Schaumann* vero,
philosophus Gießensis, notionem religionis relatione hominis ad
Deum constitui docet, in seiner Philosophie der Religion, Halle
1793. p. 38.

Equidem contentus eas notiones generales religionis et theologiae universim spectatae formasse, quae maxime distinctae mihi videbantur, aliis relinquo operam has tricas extricandi et rem ad liquidum perducendi, nec plane adversor, si quis alio modo notiones religionis generales fingat, modo religionem subjective et objective consideratam (ut in scholis loquuntur) recte distinguat, neque notionem religionis universim spectatae cum religione vera morali confundat. Sed cum non eadem de notione theologiae constituendae sit discrepantia inter viros doctos, agite, de illa ordiamur. *Theologia est scientia de Deo ejusque relatione ad mundum*, quae quidem ratione modi cognoscendi et tractandi in varias partes dispesci potest, cui tamen divisioni jam non immoremur. Illa docet, quid Deus sit, quidque homines sub certis conditionibus ab illo expectent. *Religio vero universim spectata et objective sive in abstracto considerata relationem hominis ad Deum constituit*, et sensu latissimo *relatio hominis ad Deum* vocari potest; contra vero subjective considerata sive *in conscientia hujus relationis ad Deum* consistit, sive *animi propositum huic conscientiae convenienter se erga Deum gerendi* amplectitur. Quamdiu religio tanquam mera conscientia relationis hominis ad Deum consideratur, *doctrina* sive *theoria* religionis existit, quando autem voluntas hominis hac doctrina flectitur ad actiones liberas huic relationi consentaneas, *religiositas* nascitur. Quod si vero religioni relatio hominis ad Deum substrata est, *Deum* (ut superiorem) et *naturas ratione praeditas* (ut cives subjectos) externas religionis conditiones constituere apparet. Quare neque de Deo religio praedicari potest, quoniam est summus et infinitus, nulli relationi ad superiorem obnoxius; neque animus religiosus competit nisi naturis finitis

ratione praeditis, quoniam illae tantum referri possunt ad superiorem, et solae facultate gaudent suam ad Deum relationem cognoscendi, eique convenienter vivendi. In universum igitur quilibet homo relationem suam ad Numen quoddam (ut superiorem) agnoscens dici potest non esse sine religione, quamquam in eo non acquiescendum est, cum non omnis religio vera sit, homo vero omnibus viribus eniti debeat, ut veram religionem amplectatur, quae naturae suae morali, adeoque Numini sanctissimo i. e. vero recte conveniat. Ponamus, hominem in sua religione Numen supremum fingere tyrannum: num ex hac notione vera religio redundare poterit? De natura igitur et qualitate religionis praestantia et veritas illius pendet, quae non nisi rationis ope dijudicari potest, cum mentis humanae sit considerare, num religio quaedam in naturam hominis moralem et notionem Numinis sanctissimi quadret, nec ne? Priusquam vero de vera religionis natura agatur, moralem hominis naturam consideremus necesse est.

§. 2.

De bono principio homini inhaerente.

Humana natura egregie ita formata est a summo Numine, ut sensus veri, recti et iusti ei inditi sint, qui partem sui moralem adeoque conscientiam constituunt, et bonum principium vocari possunt. Recte Cicero magna, inquit, vis est conscientiae, (Pro Milon. 23.) et nisi summa providentia humanam naturam hoc dono divino instruxisset, brutis melius providisset instinctu, quam hominibus mente, nam nullum brutum in ruinam sui generis ruit, in quam homo ferus et atrox miro modo inclinatur, nisi conscientiae vi deterreatur. Eadem

vis

vis conscientiae sive sensus veri et recti hominem quoque cogit, ut vero, quod perceperit, assensum praebeat, et si hoc verum ad rem moralem spectet, mens ejus vi conscientiae quasi praecepto absoluto ad probandum compellatur. Si quis e. g. pecunias mutuatus suam fidem interposuit, se certo tempore creditam summam reddere velle, sensus recti et justii ei assidue adversabitur, quin sibi persuadeat, justum esse, pecunias mutuas non reddere, promissisque non stare. Idem sensus me impedit, quin probem, si insons poenas dare cogitur, quoniam sentio, infontem cum fonte confundere esse aliquid, quod rationi sanae contradicat, et omnem normam recte judicandi tollat. Eodem modo turpem assentatorem favori alicujus se insinuantem improbo, quia res habet fallaciam; contra vero virum beneficum egeno adversa fortuna luctanti opes ferentem non possum non laudare, quia eum humanitati convenienter agentem conspicio.

Ea igitur mentis nostrae moralis est natura et forma, ut rectum justumque simpliciter praecipiat, nec pravum injustumque assentiente conscientia praecipere valeat. Quatenus vero haec mentis humanae forma generalis est, eatenus etiam ad omnes res officiorum applicanda est. Quare unusquisque in sua persona moralitatem omnium liberarum actionum perpendere debet, ut normam constituat, ad quam se ipse ad agendum determinet. Haec norma in praecepto universali continetur, quod ita sonat:

*Ita agito, ut norma, ad quam agas, principium universalis legislationis fieri possit *).*

A 3

Quod

*) Dicitur quidem posset, notionem honesti, ejus consideratio respectum quendam ad me ipsum involvit, causam esse, quae liberam voluntatem

Quod si vero ad hoc praeceptum in agendo ducimur, voluntas non causa *materiali* sed *formali* i. e. non voluptate five commodo, sed ipsa lege morali flecti dici potest. Quatenus autem voluntas causa formali determinatur, homo vera adeoque pura moralitate gaudere potest, et finis voluntatis *objectivus* est, ut in scholis loquuntur. Hunc finem, qui voluntatem puram et a fine personae inhaerente (five a respectu ad felicitatem personae habito) liberam — causam actionis exhibet, philosophia critica *humanitatem personae* vocat, quare praeceptum, quod normam moralem constituit, quoque ita sonat:

Ita agito, ut omnium actionum tuarum finem humanitatem respicias, neque eam unquam ulli alii fini agendi postponas.

Quod praeceptum, si recte consideratur, cum alio egregie convenit, quod praecipit *honesto operam dandam esse, quia honestum sit.*

Quis est, quin studium iusti et honesti probare cogatur, si conscientiam consultat, etiam si haud raro invitus probet? Si vero sponte sua honesto et iusto assensum praebet, homo bonae indolis vocandus est. Neque Deum ipsum aliter animo concipere possumus, nisi honestum et iustum praecipientem idque probantem. Ioan. 3, 21.

Quae quidem indoles mentis nostrae moralis sensus moralis vocetur, sed re vera iudicium rationis practicae est, ut in schola critica audit. Stat igitur sententia, homini inesse principium boni five honesti, ad quod actiones suas componere possit, modo illud iudicium rationis practi-

tatem determinet. Quoniam vero e mentis nostrae moralis forma immediate sequi videtur, ut honesto faciundo assentiar, quia omne honestum per se honestum est; ipsi proposito non respectus ad me ipsum, sed ad honestum tamquam causa actionis inhaeret, unde illud praeceptum purae moralitatis normam fingit formatque.

practicae, quod diximus, sequatur: verum enim vero quotquot sint, qui illud sequantur, nisi revelationis ope excitetur et vividum conservetur, ut vim suam strenue exserat?

§. 3.

De doctrina morali ad religionem ducente.

Quamquam homo sola vi mandati legis ad honestum ducatur, omnibus rationibus materialibus posthabitis; mens tamen bona fructus actionum bene moratarum non potest contemnere, sed potius praemia virtute digna expectat. Haec expectatio tam arcte cum notione iustitiae conjuncta est, ut, si illa vana sit, etiam haec evanescat, quis enim est paullo generosioris animi, qui bene merenti praemia, quibus dignus habetur, denegantem vocet hominem justum? *) Moralem igitur ordinem rerum tanquam rem voluntati objectam mens hominis moralis requirit, quo fiat, ut felicitas et merita inter se congruant. Notio vero moralis rerum ordinis cum notione summi boni et mundi optimi coalescit. At homo quidem hunc moralem rerum ordinem sive summum bonum in hoc terrarum orbe, quatenus eum observare potest, frustra quaerit, adeoque desiderat. Licet vero vel nulla ejus vestigia inveniatur, vel levia tantum, quae casu orta videntur; tamen sperat fore, ut in universo mundo ejusmodi ordo existat, quo naturis moralibus creatis felicitas ad normam dignitatis impertiatur.

Enim

- *) Attamen bene observetur, illa praemia virtutis, quae homo bene moratus expectat et exigit, non respicienda esse finem, qui propositum antecedit voluntatemque flectat, sed tantum finem, qui propter voluntatem solo legis mandato determinatam in censum veniat, eamque sequatur.

Enimvero ut hoc fiat, *Deum existere necesse est*, qui harmoniam felicitatis cum dignitate personae efficiat. Quare homo Deum esse credit, quem ad analogiam mentis suae moralis creatorem moralem adeoque auctorem legis moralis cogitat. Patet igitur ex iis, quae commemorata sunt, notionem summi boni et Dei morali hominis naturae suam debere originem, nosque ope moralis animi nostri indolis ad religionem duci, ejusque necessitatem agnoscere. Hinc quoque pendet *Kantii* argumentum morale pro existentia Dei, quo fidem moralem in Deum constituit, haecenus quidem egregie conveniens cum praeclaris illis epistolae ad Hebraeos (II, 3. 6.) effatis: *πιστει νομμεν κατηρτισθαι τας αιωνας ρηματι Θεου* — et porro — *πιστευσαι γαρ δει τον προσερχομενον τω Θεω, οτι εστι, και τοις εκζητησιν αυτον μιθ'αποδοτης γινεται*, quamquam haec fides assertis revelationis eximie roboratur, ita ut in vividam persuasionem abeat, animumque gravissima sua vi percellat.

§. 4.

De malo in homine principio.

Bona hominis indoles profecto legem moralem sequeretur normam, cum menti suae morali quasi obtruditur, nisi aliud principium homini inhaerens adversaretur, et quasi luctam carnis cum spiritu efficeret, unde malum principium vocandum est, de quo egregie *Paulus* ad Roman. (7, 23.) *βλεπω, inquit, ετερον νομον εν τοις μελεσι μου, και αιχμαλιωτιζοντα με τω νομω της αμαρτιας **). Malum hoc morale, quod humanam naturam assidue comitatur, non quidem

*) In scholis theologis peccatum originis vocari constat. cf. *Mori* Epitome theol. christianae, P. 3. c. 2. Corol. 3. 7. 8.

quidem directe hominis sensibus et propensionibus animi adscribi potest, cum propensiones et affectus animi per se non mali sint, sed saepe occasionem virtutis exercendae praebeant, aut saltem ad moralem hominis indolem vivide et efficaciter monstrandam conducant, neque vero ad conditionem existentiae hominis referri potest *), quoniam e libera hominis voluntate proficisci debet, ut imputari possit: sed re vera positivum est **), e libera hominis voluntate oritur, et *Kantio* iudice in libero eoque generali proposito constat, quoties occasio se offerat, a lege morali declinandi. Quae ut penitus perspiciantur, agite mentem *Kantii* paullo uberius explicemus. Tria genera propensionum ad peccandum statuit in libro supra laudato, quo religionem intra terminos solius rationis describit 1) *fragilitatem hominis*, quae in debilitate mentis humanae consistit bonis praeceptis parendi 2) *impuritatem* i. e. proclivitatem mala praecepta (*Maximen*) cum bonis miscendi 3) *pravitatem* i. e. pronitatem ad mala praecepta observanda. Attamen vel pessimus homo per has propensiones legem moralem in se plane extinguere aut exstirpare nec conatur nec valet: sed altera ex parte quoque incitamentis naturae suae physicae implicitus est, quae amore sui ductus normam agendi facit. Si unum horum (aut legem moralem aut incitamenta naturae physicae) normam agendi faceret, sive simpliciter bonus, sive simpliciter malus esset; si vero ambo conjuncta, eodem tempore et bonus et malus esset, id quod secundum regulam generalem moralitatem et immoralitatem dijudicandi contradictionem inferret. Moralis igitur indoles

*) cf. *Benzelii* Kep. theol. p. 88. Qu. XIV. et *Kantii* reine moralische Religion, 1 Stück.

**) *Benzelius* l. c. Qu. XIII.

voluntatis non e differentia rationum, quas homo normam agendi facit, oritur, sed potius eo, quod sponte sua legem moralem incitamenti naturae suae physicae et vice versa subijcit, atque alterum alteri postponit. Itaque homo malus evadit eo ipso, quod moralem rationum ordinem in mente sua pervertit, amorem sui et propensiones animi inde natas summam conditionem ponit, qua legem moralem sequatur, adeoque externam cum lege congruentiam (legalitatem *Kantius* vocat) cum moralitate confundit. Ita malum morale nascitur, et malum in homine principium existit, quod anam luctae carnis cum spiritu praebet, unde vero homo jussu legis moralis victor decedere debet *).

§. 5.

De remediis mali moralis.

Ex iis, quae dicta sunt, patet, hominem a summo Numine egregia facultate esse praeditum, honestum et justum sequendi colendique, altera vero ex parte quoque malo principia affici trahique, ut de via honesti justique declinet, moralem rerum ordinem evertat, adeoque malus evadat. At vero ordo rerum moralis restituendus est,

*) Nemo philosophiae gnarus non videt, hypothesin mali moralis explicandi esse propositam, qua in re philosophi omnis temporis occupati fuerunt. Inter recentiores digni sunt, qui conferantur *Leibniz* Theodicee sur la bonté de Dieu. *Villeaume* vom Ursprung und den Absichten des Uebels. *Werdemann* neuer Versuch zur Theodicee. *Ierusalem* Betrachtungen über die vornehmsten Wahrheiten der Religion. *Bilfinger* de origine et permissione mali praecipue moralis. *Kant* über das Misslingen aller philosophischen Versuche in der Theodicee. (in der Berliner Monatschrift 1791.)

est, ut malus homo ad meliorem frugem redeat, et virtus cum iustitia imperium obtineant. Quae quidem mutatio in melius perquam difficilis est, et propter imperium cupiditatum pravarum, earumque conflictionem cum lege morali, non sine magna contentione efficitur. Sed egregie in subsidium vocari potest religio, ante omnia christiana, quae legem moralem confirmat, dum eam tanquam praeceptum Dei inculcat, vigilantiam moralem praecipit, et praemia virtutis stipendia in futura vita promittit. *Ὅσα προεγραφή, εἰς τὴν ἡμετέραν διδατκαλίαν προεγραφή, ἵνα δια τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρρηκλήσεως τὰν γραφὰν τὴν ἐλπίδα ἐχωμεν* Rom. 15, 4. Cum vero homo tentationi mali principii semper manet expositus, et mala facinora haud raro virtutum specie se insinuant, tanquam miles vigil indefinenter vigilare, et contra hostem, malum principium, semper paratus esse debet. Attamen maxima pericula moralitatis, quibus est expositus, a parte hominum imminant, quibus conjunctus est. Circumfistunt pessima exempla, homines affectibus animi indulgentes et legem moralem quotidie violantes, ita ut maxime ei verendum sit, ne solus relictus in praeceps agatur abripiaturque. Quare opus est, ut in effugium mali et promotionem honesti societas coeat, quae conjunctis viribus malo obicem objiciat, illud debellare studeat, et ita instituta sit, ut indies augeri queat, ad finem suum moralem eo fortius persequendum. Haec civitas ethica vel *ecclesia* validissimum praesidium est, ut virtus eo laetius efflorescat, unde mens hominis moralis flagitat, ut ejusmodi ecclesia formetur promoveaturque *).

B 2

§. 6.

*) cf. Pars III. libri *Kantii* saepius landati, quae agit von der gänzlichen Besiegung des bösen Principis. Respublica civilis et ethica
sive

De veritate religionis cujusdam.

Cum moralis hominis natura semper eadem sit, legemque moralem sinu suo foveat, ita ut homo ad justum honestumque probandum et colendum divina quasi vi impellatur, altera vero ex parte quoque felicitatem dignitati morali consentaneam expectet: profectio ea tantum religio vera dicenda est, quae morali hominis naturae convenit, Deum docet sanctum et praemia dignitati aequalia proponit. Omnis contra religio, quae naturae hominis morali et legi morali adversatur, adeoque Deum non sanctum docet, vana et hominibus noxia putanda est. Quare etiam Christus immortaliter de hominibus
meritus

sive ecclesia in eundem tendunt finem, scilicet moralem. Illa id agit, ut leges justas det, et justitiae invigilet, quo saltem externa cum lege congruentia (legalitas) promoveatur; haec vero, ut malam mentis indolem emendet, et puram moralitatem procreet, unde congruentia cum lege sponte sequitur. Ecclesia igitur, quae puram moralitatem scopum posuit, in quem tendat, palladium reipublicae civilis vocanda est. Enimvero uterque finis profectio inscientia non promovetur consumaturque, sed intelligentia et scientia opus est, ut justae leges ferantur et justa praecepta de moribus dentur, altera vero ex parte non secus intelligentia et cognitio requiritur, ut cives de legibus et praeceptis moralibus recte sentiant, neque utraque a mero arbitrio profecta arbitrentur, quae eo securius violent. Quod quidem illi non curare videntur, qui hominum ingenium excolere et notiones justas ei inferere rem periculosam et lubricam reputant, quasi mentes rudes et mores inculti praestarent. Sed praelare jam hac de re egit vir de patria meritissimus *N. von Rosenstein* in libro magna cum solertia et liberalitate animi conscripto *Förfök om Uplysningen*, ad quem lectorem ablego.

meritus et testes ejus, aequales suos praestantia et excellentia doctrinae suae de divinitate ejus convincere studuerunt. Haec enim est lapis Lydius, ad quem solum religionis veritas exigi potest, quamquam et alia argumenta pro divinitate religionis militare possunt, ut e. g. miracula, quae tamen per se nullam vim habent, nisi cum praestantia doctrinae religionis cujusdam conjungantur. Quae cum ita sint, neque ea religio nomine verae religionis digna est; quae vi animum terret h. e. servilem gignit animum, et externam cum lege congruentiam (legalitatem) tantummodo promovet, sed potius manca est et imperfecta. Contra vero relatio nostra ad Deum sola lege morali definita esse debet, ita ut Deus Numen sit sanctum, cujus benevolentia nullo cultu externo et nulla cerimonia concilietur, nisi illa sit symbolica i. e. signum animi integri scelerisque puri adeoque mentis sanctae, quae sola Deo est accepta, et in qua *solus cultus rationalis* consistit, nam γεγραπται: ἅγιος γινεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιος εἰμι 1 Pet. 1, 16. Πνευμα ὁ Θεός, καὶ τὰς προσκυνεῖν αὐτὸν, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν Ioan. 4, 24. Παρακαλῶ ὑμᾶς, παραστήται τα σώματα ὑμῶν θύτιαν ζωσαν, ἁγίαν, εὐαρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν. Καὶ μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰωνί τῷ τῷ, ἀλλὰ μεταμορφώσθε τὴ ἀνακαινῶσει τοῦ νοῦ ὑμῶν, εἰς τὸ δοκιμαζεῖν ὑμᾶς, τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ το ἀγαθόν καὶ εὐαρεστον καὶ τέλειον Rom. 12, 1. 2. Haecenus quidem vix dubitari potest, quin inter omnes gentes fuerint, qui sensum quendam verae religionis haberent, modo moralem suam naturam excolerent, cujus rei testes locupletes sunt *Socrates, Plato, Cicero, Seneca, M. A. Antoninus* et alii. Quid? quod affirmare licet, fere nullam

nullam religionem neque fuisse neque esse, quae non aliquid veri contineat, quanquam inter plures religiones, quas homines colunt, magnum est discrimen, et nobis incumbit eam eligere, quae omni ex parte nobis probatur divina, tum testimoniis divinis, miraculis scilicet doctrinaeque divinitate, tum divina vi in animos nostros, ut homines probi et bonae frugis evadamus, digni beatitate. Id vero, quod veri et divini religionibus diversis inest, homines morali suae naturae debent, qua divina providentia eos sapientissime instruxit, ne semper humi repant, sed altius evolent, et ope legis moralis animis suis insitae religionis verae memores fiant. Quare *Paulus* divino spiritu afflatus praeclarissime *ενδεικνυνται*, inquit, *το εργον της υμης γραπτον εν ταις καρδιαις αυτων, συμμαρτυρησης αυτων της συναιδητεως, και μεταξυ αλληλων των λογισμων κατηγγεραντων, η και απολογημενων.* Rom. 2, 15.

§. 7.

Partes essentialis religionis.

Dum mens moralis moralem rerum ordinem postulat, homo quoque intelligere anhelat, qui fieri possit, ut hic ordo in universa rerum natura perficiatur, et finis hujus universi exisat. Nisi hac de re certior fieret, animus inter spem et metum fluctuaret, et anxie sollicitaretur. Contemplatio rerum naturae aut solius providentiae, cujus indoles incognita esset, sensum pium non juvaret, sed homo in incertis rerum vicissitudinibus tranquillitate animi et solatio privatus felicitate non gauderet, cujus tamen cupiditate animus flagrat. Quare

- 1) *affirmatio de sapientissimo eoque sanctissimo hujus universi auctore et gubernatore primam essentialem religionis partem constituit.*

Quo

Quo magis vero homo in sanctitatem summamque animi integritatem nititur, quam quidem in vita hac brevi assequi non valet *), et concordiam felicitatis cum virtute ab auctore hujus universi jure suo expectat, quia ea absente in vaga volubilique fortuna amor honesti labefacteretur: eo magis confirmatio de immortalitate animi est necessaria, ne duae illae propensiones, quibus homo in sanctitatem et felicitatem inclinatur, eludantur et frustra sint. Quare

2) *religio hominem de sorte animi futura certiore faciat necesse est.*

Quod si vero religionis praecepta moralitati adversarentur, sive solam externam cum lege congruentiam inculcarent, partim vana partim manca et imperfecta essent, nec indolem verae religionis proderent, sed in cultu externo acquiescerent, quo vera religio minime absolvitur. Quare

3) *religio puram moralitatem praecipere debet.*

Si porro homo a virtute lapsus et resipiscens non videret, qui fieri posset, ut ad meliorem frugem rediret, et nil nisi aeterna ruina menti obversaretur; animum desponderet, miserrime vexaretur, et fero furore abriperetur, ita ut de humanitate et moralitate sua actum esset. Quare

4) *reli-*

*) Hinc *Kantii* argumentum pro immortalitate animi pendet, quod paucis verbis expressum ita sonat. Mens nostra moralis sibi persuasum habet, virtuti esse studendum. In hac autem vita hoc studium absolvere non possumus. Ergo homo post mortem vitam et virtutis studium continuabit. cf. *Kants praktische Vernunft* p. 219 seqq. Licet principium hujus argumenti in necessitate virtutis et legis moralis egregie positum sit, tamen ad persuadendum vix valet, sed persuasionem aliunde desiderat, quam religio revelata optime largitur.

4) *religio doceat, fieri posse, ut homo pravus ad virtutem felicitatemque ea dignam redeat.*

Quae quatuor partes essentiam religionis constituunt, et religio, quae una alterave destituta est, manca et imperfecta manet. Restat igitur, ut disquiramus: num religio naturae mentis moralis congruens eo ipso votis omnium hominum satisfaciat, nec ne? His, quae antea differebantur, observatum est, moralem hominis naturam ad Deum sanctum et iustum ducere, sed quoque innuebatur, rationem eam fidem, quae de rebus divinis inde sequitur, cupere suffultam et firmatam, ne incerta et ambigua fluctuet. Itaque religio, quae in animos omnium hominum agat, etiam divinam suam originem argumentis fonticis demonstrare debet. Ubi vero est religio positiva, quae id melius praeflet, religionem rationalem divina auctoritate sublevet, et menti dubiae succurrat, quam religio christiana?

SECTIO ALTERA.

De religione christiana.

Inter res notatu dignissimas jure suo divina illa religionis emendatio referenda est, quam Iesus suscepit feliciterque peregit. Quatenus historia illius temporis nobis innotuit, si unquam, hoc certe tempore ejusmodi religione morali opus erat, quo homines superstitione prava immersi moribusque corrupti praecipites agi videbantur. Quamquam enim historia illius aetatis non omnes amplectitur gentes, neque ita omnibus partibus est absoluta, ut judicium de moribus illius ferri possit satis accuratum: tamen narrationes exstant, unde ad indolem

dolem morum plurimarum gentium, quae tunc floruerunt, magna cum probabilitate concludere licet. Testes locupletes *Cicero*, *Livius* et *Tacitus* uno quasi ore queruntur, mores esse perversos, et nequitiam regnare in populo longe principe, qui reportatis victoriis, victorum quoque vitia et corruptos mores domum reportaverit. Supererat quidem gens nomine populi Dei salutata, quae religione superbiebat, cui prae religionibus caeterarum gentium facile palmam des; sed haec religio quoque erat imperfecta, ad humanitatem universalem promovendam non apta, et maximam partem in cultu Dei externo acquiescebat, unde nec prophetae populi efficere poterant, ut in animos hominum ageret. Porro placita quidem philosophorum gentilium de summo numine non solum fuisse egregia, sed etiam praecepta de moribus tantum non omnia, quae doctrina Christi complectitur, illis innotuisse lubenter concedamus, cum sententiae et scripta philosophorum tam Graecorum e. g. *Pythagorae*, *Simonidis*, *Socratis*, *Platonis*, *Aristotelis* aliorumque, quam Romanorum e. g. *Ciceronis* et *Senecae* id abunde testentur: sed partim in scholis tantum docebantur, nec vulgo innotescebant, partim non captui vulgi accommodata erant, ut, si innotescerent, tamen in animos vulgi agere vix possent. Ut igitur afflictæ religioni opem ferret, et corruptos mores emendaret, Iesus apparuit perfectissima animi integritate, divina mente et mira animi constantia praeditus, quibus ad tantum opus suscipiendum idoneus reddebatur. Intimam cognitionem de Deo (Ioan. 1, 18. Matth. 11, 27.) et ejus voluntate (Ioan. 6, 40. 5, 30.) habebat; oratione luculenta et gravitatis plenissima pietatis amorem inculcabat (Ioan. 7, 46.), et vi opera mirabilia perpetrandi (Ioan. 10, 25.) pollens, eodem ac ipse Deus animo

C

prae-

praeditus erat. (Ioan. 10, 30.) Quemadmodum porro Iesus hominum salvator et vindex salutabatur (Act. 4, 12. 1 Ioan. 4, 14.) hominesque religione universali beabat (Ioan. 11, 52.); sic quoque religionem subsidium sanctitatis constituere, hominibusque verum hucusque neglectum salutis ordinem restituere allaborabat. Merum cultum externum sensibus modo indulgentem abrogans, cultum spirituales substituebat, et notiones pietatis virtutisque corripiebat et amplificabat; quid? quod puram moralitatem, temporibus quidem et captui vulgi accommodare docebat. Qui quidem animi candor et amor honesti verique doctrinae sacerdotum et Phariseorum arbitrariae periculosus mortem Christo conscivit. Enimvero et passio Iesu et mors aequae divina ac vita ejus fuit, veritatemque doctrinae suae obfignavit. Quae cum ita sint, homines tamen maledici nec superioribus nec nostris temporibus defuerunt, qui doctrinae et laudibus Iesu obrectare conarentur. Fieri autem non potest, quin obrectationes et opprobria, quae ejusmodi homines in Christi personam doctrinamque spargant, in auctores eorum resiliant, cum nil nisi summam animi levitatem et ignorantiam moralis hominis religionisque naturae *) prodere deprehendantur.

§. 1. De

- *) Inter hos recentissimis temporibus referantur *Thomas Paine the age of reason* et auctor libri *Christus und die Vernunft*, quem *Riem* Canonicum Berolini olim degentem habent (cf. *Meusel* gelehrtes Deutschland 5ter Nachtrag 2te Abtheilung 1795.) quorum hic sacram scripturam detorquens, disiectis scriptorum membris e contextu evulsis utitur, ut eo superbius infurgat, ille vero argumentis futilibus et ratiunculis malignis religionem christianam perstringit, quae tantum rudi et incultae plebi arridere possunt, et re vera arrident.

§. 1.

De divisione doctrinae Iesu.

Doctrina, qua Iesus nos beavit, duabus partibus recte absolvitur, quarum altera de Deo, altera de virtute agit. Illa stricte et κατ' ἐξοχην *Theologia* vocatur, nam cum Numen supremum doctrina Christi singularem erga homines benivolentiam patefecit, Theologia naturalis solam Dei relationem ad universam rerum naturam tantum postulans, specialem vero Dei circa homines curam ignorans, a Theologia christiana recte distinguitur, quae *scientia de Deo ejusque ad mundum praecipue vero ad hominem relatione* jure definitur. Altera pars religionis christianae, quae virtutem spectat, hanc virtutem vel directe definit et praecipit, vel docet, qui fieri possit, ut homo virtutem sequatur, seu quod idem est, statum hominis vitiosum et modum conversionis ad vitae sanctitatem explicat. Ea porro doctrina, quae relationem nostram ad Deum, alios et nos metipsos explicans eique insistens de officiis aeternarum Christi agit, *doctrina moralis religionis christianae* merito et proprie vocatur; illa vero, quae statum hominis vitiosum, vires modumque ad meliorem frugem redeundi adeoque progressum continuum ad vitae sanctitatem (finem puta hominis moralem) describit, recte *anthropologia christiana* nuncupari possit. Cum vero doctrina Iesu immortalitatem animi cum notione Dei ejusque ad mundum relatione arctissime conjungit, religionem christianam essentialibus religionis partibus, quae sectione priori hujus dissertationis enumeratae sunt, omnino non esse destitutam, nemo non videt.

Doctrina religionis christianae de Deo.

In scriptura sacra existentia Dei ponitur indubia, nec amplius probatur, cum per se intelligatur, persuasione de existentia Dei omnem religionem et revelationem antecedere oportere, quatenus modo e notione Dei religio quaedam oriri potest, et revelatio divina existentiam ejus jam supponit, a quo revelatur. Quare revelatio existentiae Dei probandae non amplius immoratur, sed potius docet, quis et qualis Deus sit, et quae ratio inter eum et homines intercedat. Notiones vero generales, quibus N. T. relationem Dei ad universam rerum naturam describit, hae fere sunt. Deus omnino est *creator* et *rector* hujus universi (Act. 14, 15 — 17.) non nisi *unus*, (1 Cor. 8, 6. Iac. 2, 19.) *aeternus*, (1 Tim. 6, 17. 1, 17. Apoc. 4, 8.) *perfectissima intelligentia et scientia pollens*, (1 Ioan. 3, 20. Ebr. 4, 13.) *omnipotens* (Eph. 1, 11. 4, 6. 1 Tim. 6, 15.) *justus* (Rom. 2, 6. 7. 10. 11. 1 Cor. 3, 8. Hebr. 6, 10. Col. 3, 25. Ephes. 6, 9.) et *sanctus*. (1 Petr. 1, 15. 1 Ioan. 3, 3. seqq.) Quae quidem notiones de Deo generales cum postulatis mentis moralis egregie conveniunt, quatenus creator et rector omnium rerum docetur sanctus i. e. perfectissima voluntatis congruentia cum lege morali gaudens. Ex hisce Dei praedicatis etiam aliud derivatur, quod a ratione probatur, specialis scilicet Dei providentia circa ecclesiam, qua Deus pater, filius et spiritus sanctus sive trinus in uno considerandus est. Expresso enim Christi mandato (Matth. 28, 19.) omnibus ejus affectis profitendus erat pater (tanquam creator) filius (moralis intimusque Dei amicus) et spiritus sanctus, qui in Iesum ejusque discipulos praecipue agebat, sed etiam nunc in omnes agit, sectantes honestum et justum
i. e.

i. e. doctrinam Iesu, quae rite observata solatium et pacem conscientiae hominibus conciliat cf. Ioan. 14, 16. *)

§. 3.

Summa religionis christianae de virtute promovenda.

Restat altera pars religionis christianae, de virtute agens, quam hic tantum breviter et summatim percurramus, ne extra limites dissertationis evagemur. Ordiamur vero de statu ethico civili sive ecclesia, cujus forma ad virtutem promovendam maxime conducit. Cum libertas hominis a mente morali ei vindicata in statu naturali ethico, ubi homo ut natura sibi ipsa relicta consideratur, non satis tuta et stabilis maneret, sicut neque libertas civilis in statu naturali juridico; si imperium mentis moralis pro virili amplificare velit, e statu naturali ethico in statum ethico-civilem transire et rem publicam moralem in hac terra instituere debet. Secundum postulata rationis vero huic reipublicae gubernandae nullus alius praeesse potest nisi Deus ipse, cujus legislatione ἡ αυτονομία libertatis salva manere

C 3

potest.

- *) Unaquaeque harum de Deo patre, filio et spiritu sancto formularum errori religionum illius temporis opposita est. Deus pater Iudaeorum religioni particulari; filius doctrinae Iudaeorum aequae ac gentilium de filio Dei civili et physico; spiritus sanctus persuasioni Iudaeorum de spiritu Dei theocratico cf. *Ammon's Entwurf einer wissenschaftlichen - praktischen Theologie* p. 81. Cum ecclesia, quam Iesus condidit universalis, vera et moralis est, nec ad certum tantum populum pertinere, nec civilem et physicum conditorem habere poterat, sed potius moralem, cujus divina voluntas vitaeque sancta lex et exemplum absolutae necessitatis moralibus hujus coetus
- membris

potest. Notio quidem ejusmodi regni moralis propter influxum sensuum in hoc terrarum orbe semper manebit manca nec omnibus partibus absoluta: attamen hominis valde interest omnibus viribus allaborare, ut civitas ethica sive Dei in terra fundetur, quae saltem notioni regni moralis congruat. Quae quidem civitas puram moralitatem habebit finem, nisi inutilis et vana sit. Quare ex ejus fine morali sequitur 1) *ut universalis sit*, quoniam omnes homines ad vitam moralem agenda legibus moralibus obstricti sunt 2) *libera*, quoniam pura moralitas legibus, quae vi compellunt, non persistere potest 3) *immutabilis* h. e. non legibus accidentalibus sed moralibus iisque necessariis superstructa *).

Iam

membris fieret cf. Ioan. 14, 6 — 10. Spiritus vero in hac ecclesia regnans, liber veritatis spiritus esse debebat, qui libertatem puramque moralitatem non impediret (Ioan. 16, 14.), quare haec ecclesia legibus, quae cogunt, ceremoniisque i. e. externa legalitate persistere non potest. Hunc spiritum veritatis Iesus ut *παρακλητον* de se testantem discipulis mittere pollicitus est. (Ioan. 15, 26.) Modus verò, quo hoc testimonium dabatur, ejusmodi erat, ut spiritus veritatis doctrinae Iesu in hominum animos ageret, iisque pacem conscientiae conciliaret; contra vero eos, qui fidem doctrinae Iesu denegabant, de peccato argueret Ioan. 16, 9. Nulla enim alia ratione *παρακλητος* esse poterat, nisi approbando doctrinam Iesu (*επεινος εμε δοξασει, οτι εξ εμε ληψεται και αναγγελει υμιν* Ioan. 16, 14.) cf. *Ammon's Entwurf* p. 239 et *Spalding* vom Werth der Gefühle im Christenthum.

*) cf. *Kant's Religion* innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft, P. III. et V.

Iam vero videamus, quam egregie doctrina Christi cum notione hujus regni moralis conspiret. Ante omnia salvator mundi id egit, ut homines de *regno Dei* sive *coelesti*, quod idem est, instrueret, fundato animo morali (Luc. 17, 22.) virtute et iustitia (Matth. 6, 34.) satisfactione divinae voluntatis (Matth. 12, 50.) et amore officii sincero i. e. respectu ad utilitatem non habito (Matth. 10, 35 — 37). Hujus regni dignitatem vim et efficaciam Iesus praeclaris imaginibus depingit (Matth. 13, 31. 33, 46) et in legibus ejus specialibus populo explicandis praecipue occupatus est (Matth. 5, sqq.)

Porro Iesus omnem operam impendit, ut pietatem moralem, veram et unicam religionem (Ioan. 4, 24.) doceret, hominemque minime praeceptis externis licet strictissime observatis, sed animo puro et morali Deo, qui facinora *νομιμα* et *φαινομενα* aequè ponderat (Matth. 5, 8. 20 — 48.) acceptum fieri, simpliciter populariterque ostenderet *). Quare etiam Iesus doctrinam suam perennem fore jure asseveravit (Luc. 16, 17. 21, 33.) cum ita comparata esset, ut sanctae Dei voluntati consentanea aeterna et necessaria appareret.

Quod si vero primaria doctrinae Iesu praecepta quaeras, ita sonant 1) *ama Deum prae omnibus* et 2) *quemlibet alium ut te ipsum* (Matth. 22, 37 — 39. Marc. 12, 30. 31). Haec praecepta legi morali optime conveniunt, et si recte perpendas, hunc sensum fundunt: fac tuum officium quia officium est, vel satisfactionem officii tui non nisi finem agendi respice **).

Quod

*) cf. *Kant's praktische Vernunft* p. 144. ubi discrimen inter legalitatem et moralitatem explicat.

**) cf. *Tieftrunk's* einzig möglicher Zweck Iesu und seiner Jünger.

Quod si vero religionem Christi religionem positivam consideremus, fides Christo habita praeceptum primum esset (Ioan. 3, 15. 16. Act. 8, 37. 1 Cor. 3, 11). Sed si fides congruentiam animi cum doctrina Iesu complectitur, quae cognitionem et assensum doctrinae Christi habitum requirit, et si haec doctrina ita est comparata, ut unumquemque salutis suae prospecturum placita eius fundamentalia sequi oporteat: equidem nescio, num religio christiana hactenus recte positiva vocetur *)?

§. 4.

*) *Iesus* quidem et *Paulus* solam fidem historicam non magni faciunt Matth. 7, 21 — 24. Ioan. 20, 29. 1 Cor. 13, 2. Praeterea ejusmodi fidem purae moralique fidei antepositam homines ad cultum idolorum abducere et moralitatem impedire experientia docet. Attamen ut subsidium egregium fidem veram internam in populo rudi religionisque non satis perito excitandi camque excolendi omnino adhibenda est, nam temporis progressu, postquam moralis hominis natura incitamenti ex historia petitis excitata et fota est, in internam fidem vertitur, et animus hominis fide plenus imago divinae voluntatis evadit. Hinc scriptura sacra necessitatem fidei urget Ioan. 3, 15. Rom. 3, 28. Hebr. 11, 6. et eos, qui mentem religiosam conservant *πιστευοντας* appellat Act. 4, 32. 1 Tim. 4, 10. contra vero eos, qui religioni adversantur atque cupiditates sectantur *απειθοντας τῷ ὑψ* Ioan. 3, 36. sive *απειθοντας τῇ ἀληθείᾳ, πειθομενος δὲ τῇ ἀδικίᾳ* Rom. 2, 8. Absit tamen omnis modus violentus ad fidem cogendi, cum humanitati religionis christianae plane adversetur et naturae fidei contradicat, quae nulla vi sed sola persuasionem excitari potest, et cujuslibet conscientiae relinquenda est, cujus jura sancta ii gravissime violant, qui ad fidem compellere audent. cf. *Schaumann's Philosophie der Religion und des christlichen Glaubens* p. 201.

§. 4.

*Doctrina religionis Christianae de providentia divina
et de animorum immortalitate.*

Doctrina sua de providentia Dei et de animorum immortalitate quantum de genere humano promeruerit I. C. restat, ut paucis disseramus. Et ad illam quidem quod adtinet, seu ad gubernationem rerum mundanarum cum respectu ad virtutem et vitiositatem, laude sua non carent, quae cum a veteribus philosophis, imprimis a *Seneca* in praeclaro libro *de providentia*, tum nostra aetate a viris summis, *Leibnitio*, *Reimaro*, *Ierufalemo*, aliis, ad hanc gubernationem divinam asserendam et ab accusationibus defendendam acute et eleganter sunt disputata. Omnino hunc esse rerum ordinem, hanc rerum humanarum seriem, ut bonis multa jucunda, malis autem multa et maxima mala plerumque eveniant, in adversitatibus, quibus nonnumquam boni vexantur, haud raro candidioris fortunae semina latere, ipsam certe malorum acerbitatem constanter et cum virtute toleratam et superatam ad sensum esse gratissimam, haec et quae sunt eius generis sua quemque experientia et historia omnis docebit. Attamen in his rerum mundanarum vicissitudinibus negari non potest saepius incidere, quae quidem quomodo cum gubernatione sanctissimi numinis concilianda sint, ingenium humanum non facile assequatur, v. c. cum optima saepe consilia exitu carere, mala contra foecundissimis successibus ornari, *creberrime* (ut Taciti verbis utar) *et tristia in bonos et laeta apud deteriores esse*, scelus praemia et ornamenta, virtutem miseriam et supplicia sequi videas. Itaque harum rerum cogitatione viri quoque pii et providentiae divinae assertores non

D

parum

parum turbabantur, quod vel e Psalmo LXXIII. et libro Iobi intelligitur, veterum vero sapientium haud pauci iique gravissimi e. c. *Plinius* *), *Quintilianus* **), *Tacitus* ***) eo adducti sunt, ut res humanae an deo curae sint dubitarent, ne dicam de Epicureis, qui cum iis, qui sectam eorum aemulantur, omnem providentiam divinam praefractenegarunt ****). Omnino argumentis a posteriori, ut loquuntur, ductis his dubitationibus et difficultatibus satisfieri non posse, persuasum nobis habemus. In hac itaque rerum obscuritate hoc unum relinquitur, ut consilio singula exputandi et explicandi abiecto, gubernationem divinam sapientissimam quidem et benignissimam, propter immensum vero consiliorum ambitum nobis haud pervestigabilem esse, animo ad pietatem composito credamus. At haec ipsa fides egregie adjuvatur doctrina christiana, quae res omnes, maximas minimas, providentissimae numinis curae subesse, (Matth. 5, 45. 6, 25. sqq. Act. 17, 24. sqq.) pios et bonos nullum ne levissimum quidem damnum, nisi eo permittente et moderante sentire (Matth. 10, 30.) et quaecunque iis accidant, ea omnia in eorum commodum et utilitatem cedere debere (Röm. 8, 28. Hebr. 12, 6.) tot illustribus oraculis tradit et inculcat. Quae quidem persuasio de providentia divina per se intelligitur, quantam vim exferere debeat tum ad officii ratio-

*) V. Praefat. ad l. VII. hist. nat.

**) V. prooem. ad l. VI. Institut. de arte rhetor.

***) Vid. inprimis loca nobilissima Annal. VI, 22. XVI, 33.

****) cf. Lucret. de rerum nat. l. V. vl. 157. sqq. Epicureorum et Academicorum criminationes attigit quoque Lactantius de ira dei c. XIII. §. 9. sqq. cf. etiam acutissimi *Bayle* dictionaire hist. et philos. in art. Manicheens, Marcionites et Pauliciens.

rationem recte ineundam et persequendam, tum ad animum in dubiis rebus confirmandum et tranquillandum. Itaque hac ipsa fide, in vita sua ubivis expressa esse manifestae providentiae divinae documenta, (Ioh. 1, 52.) adiutus Iesus Christus et confirmatus acerbiora fata, quibuscum conflictandum ei erat, magno animo exantlavit, quin atrocissima supplicia et dolores animi vehementissimos summa constantia toleravit, (Matth. 26, 39. Luc. 23, 46.) ejusque apostoli simili fiducia in Deo collocata erecti, tantum abest, ut gravissimarum calamitatum sensu se deprimi paterentur, ut potius his ipsis calamitatibus gloriarentur easque sibi honori ducerent. Röm. 8, 35. Iac. 1, 2.

Doctrinae de providentia Dei cum respectu ad moralitatem arctissime iuncta est altera illa eaque ad virtutem et tranquillitatem animi gravissima de animi nostri immortalitate vitaeque post fata perennitate. Qua quidem tradenda si Christum egregie de genere humano promeritum esse affirmamus, profecto non hoc volumus, primum eum rem novam et hactenus prorsus incognitam docuisse. Satis enim constat, non solum sapientium veterum haud paucos sperasse animi immortalitatem, sed plurimos quoque populos in spem vitae post corporis obitum consensisse, quamquam ejus rei notiones haberent parum explicatas. Neque contendimus, rationem humanam argumentis prorsus esse destitutam, quibus spes illa gravissima confirmari et sessulciri queat, quaeque cum a sapientibus veteribus, tum multo magis nostra aetate a viris ingenii et doctrinae laudibus celeberrimis ejus probandae causa sunt allata, ita esse comparata, ut nulla vis iis inesse putanda sit. Licet enim ingenue fateamur, plura quae adferri solent argumenta v. c. quae a natura animi nostri simplici illa et ab omni partium concreione libera, et ab aeternitatis desiderio animo

D 2

nostro

nostro insito repetuntur, esse ejusmodi, ut parum iis tribuendum videatur, non desunt tamen aliae rationes eaeque magis idoneae, quarum quidem una omnium gravissima nobis videtur ea, quam supra attigimus, a sanctitate, quam lex moralis imperat, et a necessitate concordiae virtutis et felicitatis, quam ratio nostra postulat, desumpta. Neque enim sanctitatis metam propositam ullo modo attingere licet, si hujusce vitae terminis duratio naturae nostrae concludatur, nec virtutis felicitatisque consensio expectari potest, nisi alteram vitam statuas, quae hac finita mortalitate nos exceptura et virtutis praemia iustissima habitura sit. Sed ut lubentissime concedamus, rationi humanae non deesse argumenta, quibus animi perennitas persuaderi nobis possit, nihilominus tamen in hac doctrina tradenda insigne beneficium Iesu Christi agnoscimus. Primus enim ille spem antea obscuram auctoritate divina communiter in lucem clarissimam protraxit, (cf. Ioh. 11, 25. 14, 19. 4, 14. 5, 24. 6, 31. al.) et hanc ipsam de vita post corporis mortem expectanda doctrinam cum omnibus sanctioris doctrinae suae locis tam arcto et indivulso nexu conjunxit, ut hac submotam omnis christiana disciplina suis deiectionis fundamentis collabatur. Deinde ipsa illa argumenta, quibus ratio maxime innititur, a Iesu demum ejusque legatis summa perspicuitate et vi ad persuadendum efficacissima exposita videas. (cf. 1 Cor. 13, 9. sq. Luc. 16, 28. Gal. 6, 7. 2 Cor. 5, 10.) Denique universam hanc doctrinam ea simplicitate eaque ab omni sapientiae humanae argutiis, tumore fastuque vacuitate in libris novi testamenti propositam invenimus, ut non solum docti literisque exculti, sed vulgares etiam, illiterati et plebei facili negotio eam intelligere, indeque efficacissima virtutis et pietatis incitamenta, nec non saluberrima animi adversae fortu-

fortunaeprocellis iactati solatia percipere queant. Quae quidem omnia dum mente revolve, egregie in Christum convenire puto effatum illud Paulinum, quo Christus evangelii ope doctrinae de immortalitate plenam lucem affudisse, eamque mortis formidine fracta et propulsata in benignam fidei virtutisque alendae confirmandaeque materiam convertisse dicitur. (καταργησας μὲν τὸν θάνατον, φωτίσας δὲ ζῶν καὶ ἀφθαρτίαν διὰ τοῦ ευαγγελίου 2 Tim. 1, 10.)

§. 5.

De Sacramentis.

Ad ritus sacros a Christo ipso praescriptos (*sacramenta* vocant) quod attinet, si quis consilium auctoris spectaverit, eorumque vim et significationem probe imbibere, nae ille fateatur necesse est, sapientissimo consilio eos esse delectos iisque pietatis et virtutis alendae et exercendae egregia adminicula contineri. *Baptismus* quidem, de quo exstat expressum mandatum Christi Matth. 28, 19. hanc vim habere debet, *primum* ut qui ad sacra christiana accedere velint, solemnimodo in civitatem Christianam cooptentur (Vid. loca plura in Act. Apostolorum obvia v. c. Act. 8, 12. 19, 5. 10, 48. etc.) *deinde* ut hac ipsa solemnitate obstringant se doctrinae Christi sanctissimae, ejusque ad praecepta animi sensus vitamquae omnem se componere velle spondeant et promittant. (Rom. 6, 3. Tit. 3, 5. 1 Petr. 3, 21.). Quae vero baptismi sensibilem partem constituit, aqua naturalis et pura, aptissime delecta est. Habet enim significationem et figuram rei sacrae, admonetque hominem, qui sacris christianis initiatur, mentem ab omni vitiorum contagio scelerisque communione purgatam Deo et virtuti unice esse consecrandam. Alterum sacramen-

D 3

tum,

tum, sacra coena ibidem a servatore ipso praescripta, praeter publicam eamque repetitam sacrorum christianorum communionis professionem, (1 Cor. 10, 16.) auctore ipso monente, (Luc. 22, 19. 1 Cor. 11, 24. 25.) eo valere debet, ut sui memoria recolatur. At haec ipsa memoria Christi, doctrinae ejus saluberrimae, exempli, quod praeivit, sanctissimi, sanguinisque in omnium salutem generoso animo profusi fieri non potest, quin pietatis sensu mentem adficiat, sanctae officiorum omnium a Christo praescriptorum observationis studia excitet, et ad exemplum ejus imitandum animum acuat. Neque praetereundum est huic instituto communium epularum sacrarum insignem aliquam vim inesse, qua amicitiae et benevolentiae sensus Christianis alte infigantur, eorumque animi fraterni amoris mutuaeque concordiae vinculo adstringantur. (1 Cor. 10, 17.)

Omnino tenendum est, hos ritus sacros non meras esse ceremonias inanes illas et supervacuas, sed eo consilio institutos, ut per sensuum adjumenta animus nutriatur, rebus externis spectandis intelligibilium sensus excitetur et acuat, veritasque aliunde cognita nova quasi vi ad cogitationem et memoriam deducatur.

§. 6.

De concordia religionis christianae et rationalis.

Quae haecenus a nobis sunt disputata satis evincunt, doctrinam christianam cum religionis doctrina per principia rationis stabilita egregie concordare. Qui enim hujus sunt loci primarii et fundamentales de Deo uno optimo maximo, rerum omnium conditore atque gubernatore, et de cultu ei deferendo pura sanctaque mente uti factis vitaeque totius ratione, iidem a Iesu Christo quavis occasione, inculcantur,

cantur, omnisque doctrinae christianae summam et complementum constituunt. (cf. Ioh. IV, 25.) Neque officia, quae sancit christiana morum doctrina diversa sunt ab iis, quae a ratione dictantur. Quod enim Theologi plerique disputant, multa esse de moribus a Iesu ejusque apostolis divinae praecepta v. c. de inimicis amandis, quae veteribus philosophis prorsus incognita fuissent, nec e rationis principiis demonstrari queant, oppido falsum est. Facili enim negotio doceri potest, nihil esse ex eo, de quo tradunt, genere, quod non argumentis e ratione ductis stabiliri et fulciri possit, et in veterum philosophorum scriptis reperiatur. Illud vero insigne beneficium Iesu auctori debetur, quod summa religionis naturalis capita auctoritate divina confirmavit et communivit, eadem ad intelligentiam usumque omnium, non sapientium tantum sed indoctorum quoque et plebeiorum apte et efficaciter tradidit, inprimisque quod tum docendo tum patiando omnes vere resipiscentes de favore divino certissimos reddidit, eo quidem consilio, ut homines peccatorum conscientia perturbati, vano conatu deum sacrificiis aliisque ritibus placandi abjecto et profligato, spe recuperandae benevolentiae divinae erecti et excitati studium omne conferant ad animum corrigendum vitamque legi divinae convenienter instituendam.

§. 7.

De argumentis pro divinitate Religionis Christianae.

Argumenta, quae ad probandam religionis christianae originem divinam adhibentur e duplici genere sunt, *alterum* internum *alterum* externum. Illud quidem a natura et indole doctrinae Christianae, hoc a miraculis (qua appellatione vaticinia simul comprehendimus)

Iesu

Iesu et legatorum ejus repetitur. Argumentum internum, quo iam patres ecclesiae, Iustinus Martyr, Clemens Alexandrinus, Origenes, Tertullianus, Minucius Felix, Arnobius, Lactantius, alii, usi sunt *), nostra praesertim aetate a viris ingenii et doctrinae laude celeberrimis magis exornatum est et commendatum, ita quidem ut in eo solo nostri aevi christianis acquiescendum esse statuant **). Quam in rem opportune monent, Christum ipsum vim et indolem doctrinae suae trahere in argumentum, e quo divina ejus origo certissime colligi possit, (Ioh. 7, 17. 8, 31. 32.) et cum magna indignatione objurgare Iudaeos, qui non nisi signis et prodigiis propositis institutioni suae fidem adhibere vellent, (Ioh. 4, 48. 5, 47. 10, 38. 14, 11. Matth. 12, 39. 40. 16, 3. 4.) eodemque modo Paulum omnem fere suum apud Corinthios successum doctrinae ipsius efficaciae tribuere. (1 Cor. 2, 4. ***) Addunt miraculorum in prima ecclesia eum tantum finem fuisse, ut doctrinae christianae initia illustri-

*) V. Ven. Münscheri Handbuch der Christl. Dogmengeschichte T. I. p. 156. sqq.

**) Vid. imprimis S. Ven. Telleri excursus III. ad Burnet de fide et officiis Christianorum (Halaë 1786.) p. 282 — 196.

***) In alia omnia abeunt quidem interpretes plerique, sed praeferebant esse illam rationem, qua vocabula *πνευμα και δυναμις* ad vim et efficaciam, quae doctrinae apostoli inerat, referuntur, tum aliis locis doceri potest v. c. Ioh. 6, 63. Actor. 6, 10. tum imprimis (quod bene monet Tellerus l. c. p. 286.) cogitur e loco Rom. 15, 18. ubi apostolus aperte *δυναμιν πνευματος* distinguit a *δυναμει σημειων και τερασων*, illam de *λογω*, hanc de *εργω* explicans.

illostriora redderentur, ejusque progressus apud homines rudes, qui sensibus tantum regerentur, adjuvaretur. Ex quo vero doctrina christiana altas in societate humana radices egerit, nos istis miraculorum auxiliis carere posse et vere etiam debere.

Iam si nostrum quaecunque judicium interponere liceat, nos nulli negamus, praestantiam religionis Christianae maxime esse intuendam, quodque ab ea ducitur argumentum vel eo nomine imprimis esse adhibendum, quod omnium Christianorum, indoctorum quoque, usibus accommodatum esse deprehendatur. Eo tamen solo contentos nos esse posse, profligatis et secedere jussis argumentis externis, est quod dubitemus. Nolim equidem nimis urgere loca illa, e quibus colligere solent theologi, a Iesu ipso et apostolis miraculis hanc vim tribui, ut ad vindicandam auctoritatem divinam doctrinae christianae faciant, Ioa. 5, 36. 10, 25. 27. 15, 24. Actor. 2, 22. Hebr. 2, 4. Nam ad dicta Ioannea quod attinet, sunt interpretes iique celeberrimi, qui e locis Ioa. 8, 28. 29. 14, 10. al. in quibus *ποιεῖν* et *διδασκῶν*, *εργα* et *ἐνέργεια* tanquam ejusdem potestatis vocabula inter se permutantur, efficere conantur, effata illa non, ut vulgo putatur, ad miracula, sed ad doctrinae ipsius vim et gravitatem esse referenda *). E locis autem Actor. 2, 22. Hebr. 2, 4. id tantum cogi dicunt, istius temporis hominibus res mirandas, quibus sensus feriebantur, objiciendas fuisse, ut ad divinam Iesu auctoritatem amplectendam excitarentur, inde autem effici non posse, iisdem adminiculis nobis etiam opus esse. Sed gravius est, quod res et ratio ipsa suadere videtur, ut argumentum a miraculis petatum in hac causa non prorsus negligendum putemus. Nam si accurate rationes subducere velis, argumentum quidem internum eo valet, ut doctrinam christianam rationis praeceptis consentaneam, dignam maiestate divina, et necessitatibus desideriiisque hominum accommodatam esse intelligas; ut vero eandem doctrinam divinitus traditam esse judices, nullo ingenii humani interventu, id vero, quantum intelligo, non nisi miraculis, omnes verorum miraculorum characteres praefertentibus effici potest.

E

Et

*) V. imprimis Ill. Eichhorn Biblioth. der biblischen Literatur Vol. VII. p. 979. sqq.

Et possis tu quidem huic rationi ita occurrere, ut dicas, desiderio illi, quo quis, non contentus veritate et salubritate doctrinae christianae, eandem nullo proprio hominis studio accedente divinitus traditam esse persuaderi velit, intemperiem quandam inesse minime probandam. Attamen vix locus erit isti accusationi, si consideraveris, ad primaria religionis omnis capita v. c. de gubernatione divina, et de animorum immortalitate communienda et stabilienda quantum, inprimis apud multitudinem hominum, valeat auctoritas divina, praesertim persuasioni de favore divino, iis quoque, qui peccatorum mole premuntur, seria emendatione impetrando, huic quidem persuasioni, quam vix suspitione assequitur ingenium humanum, quanta vis accedat declaratione divina luculenta eademque certissima. Itaque si concesseris, divinitatem doctrinae christianae, quae desideriis hominum omnibus satisfacit, strictiore sensu acceptam nonnisi miraculis ei confirmandae inservientibus effici posse, omnino quod ab his desumitur argumentum, non prorsus negligendum videtur. Et me quidem non fugit, locus de miraculis quantis difficultatibus sit ineditus atque obseptus *); nec tamen despero tum characteres constitui posse, quibus veri nominis miracula ad Deum auctorem referenda ab eventibus insolitis, naturalibus tamen, non minus quam a praestigiarum fraudibus distinguantur, tum doceri posse, quae Christi miracula traduntur a testibus fide dignissimis, ea quidem istis characteribus esse insignita. Itaque mihi quidem in omni disputatione, quae de divinitate doctrinae christianae suscipitur, utrumque argumentum, internum et externum conjungendum videtur.

*) Vid. acutissimi *Humii* Untersuchung über den menschlichen Verstand, sect. X. p. 347. sqq. vers. cl. *Tennemann* et *Roussseau* lettres écrites de la montagne. Ceterum locum omnem de miraculis late tractarunt, et ab adversariorum accusationibus vindicare studuerunt Ven. *Noesselt* (Wahrheit u. Göttlichk. der Christl. Relig. §. 342 — 368. ed. 4.) et *Lessf* über die Religion, ihre Wahl und Bestätigung T. 2. p. 166. sqq. Adde *Ierusalem* Wahrheit der Rel. T. 2. p. 308. sqq. ed. min. *Döderlein* Religionsunterricht T. 1. p. 236. sqq. *Kleuker* Prüfung und Erklärung der vornehmsten Beweise für die Wahrheit und den göttlichen Ursprung des Christenthums T. 1. p. 267. sqq.

illostriora redderentur, ejusque progressus apud homine
sensibus tantum regerentur, adjuvaretur. Ex quo v
christina altas in societate humana radices egerit, nos i
rum auxiliis carere posse et vere etiam debere.

Iam si nostrum quaecumque iudicium interponere
nulli negamus, praestantiam religionis Christianae
intuendam, quodque ab ea ducitur argumentum vel
inprimis esse adhibendum, quod omnium Christianorum,
quoque, usibus accommodatum esse deprehendatur. Ec
contentos nos esse posse, profligatis et secedere iusti
externis, est quod dubitemus. Nolim equidem nimis
illa, e quibus colligere solent theologi, a Iesu ipso et ap
culis hanc vim tribui, ut ad vindicandam auctoritat
doctrinae christianae faciant, Ioa. 5, 36. 10, 25. 27. 15
2, 22. Hebr. 2, 4. Nam ad dicta Ioannea quod
interpretes iique celeberrimi, qui e locis Ioa. 8, 28. 29.
in quibus *ποιεῖν* et *διδασκῆναι*, *εργα* et *σημεία* tanquam ejus
tis vocabula inter se permutantur, efficere conantur, effi
ut vulgo putatur, ad miracula, sed ad doctrinae ipsius
vitatem esse referenda *). E locis autem Actor. 2, 22.
id tantum cogi dicunt, istius temporis hominibus res mi
bus sensus feriebantur, objiciendas fuisse, ut ad divinar
ritatem amplectendam excitarentur, inde autem effici non
adminiculis nobis etiam opus esse. Sed gravius est, quo
ipsa suadere videtur, ut argumentum a miraculis petatum
non prorsus negligendum putemus. Nam si accurate ra
cere velis, argumentum quidem internum eo valet, u
christianam rationis praeceptis consentaneam, dignam maj
et necessitatibus desideriisque hominum accommodatam e
ut vero eandem doctrinam divinitus traditam esse iudices,
humani interventu, id vero, quantum intelligo, non n
omnes verorum miraculorum characteres praesferentibus

E

*) V. imprimis Ill. Eichhorn Biblioth. der biblischen L
VII. p. 979. sqq.

